

Professori Klaus Helkama Risto Rytin identiteetti ja sen kehitys

Saksan valtionpankin toisen maailmansodan aikainen pääjohtaja Hjalmar Schacht kertoo muistelmissaan, että amerikkalaiset testasivat kaikki Kolmannen valtakunnan vangitut johtohenkilöt ennen Nürnbergin oikeudenkäyntiä psykologisin testein. Schacht (joka vapautettiin syytteistä) kehaisee saaneensa älykkyystestissä korkeimmat pisteet. Liittoutuneiden valvontakomissio ei testannut Suomen johtomiehiä ennen sotasyllisyysoikeudenkäyntiä, mutta epäilemättä Suomen valtiojohto olisi pärjännyt älykkyystesteissä huomattavasti natsijohtajia paremmin. Suomen Pankin pääjohtaja ja tasavallan presidentti Risto Ryti olisi todennäköisesti ollut testin kärjessä yhdessä 29-vuotiaana professoriksi tulleen pääministeri Edwin Linkomiehen kanssa.

Vaikka Schacht luonnehtii psykologiaa ”murheelliseksi ammatiksi”, psykologialla voi järkevästi käytettynä olla mielenkiintoa myös historian tutkimuksen apuna. Professori Henrik Meinander on Presidentti johtaa -kirjaan kirjoittamassaan luvussa oivaltavasti suhteuttanut Risto Rytin luonteenpiirteitä hänen yhteiskunnalliseen toimintaansa. Erityisesti tunteiden niukka ilmaisu, persoonallisuusteorian kielellä alhainen ekstraversio, sai aikaan sen, ettei Ryti halunnut tulla pääministeriksi tai presidentiksi ”rauhanajan edustuksellisen demokratian valintamekanismien ja julkisuuden lainalaisuuksien vallitessa”, kuten Meinander toteaa. Hän viittaa USA:n presidenteistä tehtyyn persoonallisuuspsykologiseen analyysiin, jossa suuri joukko psykologeja ja historioitsijoita arvioi jokaista presidenttiä.

Persoonallisuus kuvaa nykypsykologiassa ihmisten biologispohjaisia yksilöllisiä eroja. Identiteetti on laajempi käsite. Se on ihmisen vastaus kysymykseen: ”Kuka minä olen?” Tyypillisissä vastauksissa esiintyy erilaisina yhdistelminä roolinimikkeitä, ammatti ja luonteenpiirteitä. ”Isä, opettaja, ammattiyhdistysaktivisti, reipas, energinen, jäärä, tunnollinen” – tällaisia vastauksia saimme kysyessämme pyhtäläisiltä, miten he vastaisivat tähän kysymykseen. Sitä emme tiedä, miten Risto Ryti olisi itsensä määritellyt, mutta tiedämme miten muut, perheenjäsenet, ystävät, työtoverit ja historioitsijat ovat häntä luonnehtineet. Ryti syntyi ”huittislaisen talonpoikaisdynastian” (Suomi 1989, 32) jäseneksi. Hän oli parikymmenvuotiaana ystävien mielestä ”nero, juridiikan ihmelapsi”. Hän esiintyi mielellään ”maailmanmiehenä, joka oli pohjiaan myöten tyhjentänyt nautintojen pikarin” (Suomi, 15). Linkomies (s. 168) kuvaa nuorta Rytitä ”jossain määrin ylimieliseksi” ja silmänpistäväksi kylmäksi, ”niin että saattoi epäillä, oliko hänen rinnassaan lainkaan lämmintä sydäntä”. Neljännesvuosisadan kuluttua ylimielisyys oli karissut, ja Rytistä oli Linkomiehen (ibid.) sanoin tullut ”yhteisen asian palvelija, jonka toiminnassa omat hyötynäkökohdat eivät millään tavoin enää olleet vaikuttamassa”. Tämä oli se Ryti, jonka Suomen kansa vuonna 2006 mustana hevosena äänesti virallisen listan ulkopuolelta Mannerheimin jälkeen suurimmaksi suomalaiseksi.

Jos jätetään pois laskuista syntymässä saadut ominaisuudet, kuten persoonallisuuden piirteet ja satakuntalaiseen talonpoikaisdynastiaan kuuluminen, suuri osa identiteetistämme on niiden valintojen tulosta, joihin kulloinkin yhteiskunta antaa mahdollisuuden. Identiteetin psykologiassa erotetaan ihmissuhteisiin, kuten parisuhteeseen ja ystäviin liittyvät valinnat sekä yleiset, ammatin, uskonnon, politiikan ja elämäntavan valinnat, joita kaikkia joskus nimitetään kehitystehtäviksi. Arvot liittyvät käsitteellisestikin valintoihin – ne ohjaavat ja perustelevat valintojamme. Aika vanterta todistusaineisto puhuu sen puolesta, että ihminen omaksuu arvonsa ja identiteettinsä peruspiirteet parinkymmenen vuoden iässä, jonka jälkeen muutos on melko

vähäistä. Esimerkiksi opintoala valitaan arvojen mukaan eivätkä arvot opiskeluaikana sanottavasti muutu (Helkama, 2009).

Vuonna 1915, 26-vuotiaana, Risto Ryti ratkaisi yhden identiteetin kehitystehtävän rakastumalla Gerda Serlachiukseen. Mies, jonka lämpimän sydämen olemassaoloa Linkomies epäili, laski roihuavissa rakkauskirjeissään palavan sydämensä pikku Tetansa käsiin, kuten 10.3.1915:

Älskade

Glömde i telefon påpeka att jag fortfarande älskar Dig. Måste därför upprepa det så här. Älskade, jag saknar Dig, jag längtar efter Dig såsom aldrig förut. 1001 kysar. Din R

(Ryti-Erkinheimo, 1998, 138.)

Tai 9.10. 1915 ”klo 12 yöllä”:

Syntymäpäivänäsi olen ajatteleva Sinua hellänä, lempeänä, pikku Tetana; Madonnanani, jonka käsiin lasken uhrina palavan sydämeni ja johon turvaan elämän taisteluissa. Minä suutelen Sinua ja syleilen sinua ja kuiskaan kuten niin monasti ennenkin: minä rakastan Sinua!...

(Ryti-Erkinheimo, 1998, 146)

Jos joskus julkaistaisiin kirja Suomen tulisimmista rakkauskirjeistä, Risto Rytin kirjeet Gerdalle kuuluisivat varmaan mukaan. Rakastuminen on tapahtuma, jota tuskin arvot ohjaavat paljonkaan, vaikka kestävässä parisuhteessa tunnetusti puolisoilla on sopiva yhdistelmä samanlaisia arvoja ja toisiaan täydentäviä ominaisuuksia. Ehkä Gerdan ulospäin suuntautunut mutta mystiikkaan taipuvainen luonne täydensi Riston pidättyvää ja älyllistä persoonallisuutta.

Kolmenkymmenen kahden yhteisen vuoden jälkeen Gerdalle vankilasta lähetetystä syntymäpäiväkirjeestä 11.10.1947 aistii voimakkaana säilyneen kiintymyksen:

Erityisesti kiitän sinua sydämellisestä, loppumattomasta rakkaudestasi... joka olosuhteista riippumatta, rajattomat vuosimäärät kirkkaina ja täydellisinä liittyvät edeltäjiinsä kuin toinen toistaan kirkkaammat, ihanat helmet loistavaan kaulanauhaan. Suurelta osin Sinun ansiostasi olen itsekin voinut täydelleen säilyttää tasapainoni ja mielenrauhani nykyisissäkin olosuhteissa.

(Turtola 1994, 337)

Uusi sosiaalipsykologinen tutkimus (ks. Helkama 2009, 209–228) osoittaa, kuinka tiiviisti tahdonvoima kytkeytyy läheisiin ihmissuhteisiin. Gerdan voi olettaa olleen Risto Rytin alkuaankin poikkeuksellisen tahdonvoiman yksi tärkeä lisä- tai osatekijä.

Rytin ikätoveri Eino Kaila lainaa vuonna 1934 ilmestyneessä Persoonallisuus-teoksessaan saksalaista lentävää lausetta *Ich bin kein eingeklügelt Buch, ich bin ein Mensch mit seinen Widerspruch* – en ole mikään viisasteltu kirja, olen ihminen ristiriitoinen. Tämä lause pitää varmasti Rytin kohdalla paikkansa vielä enemmän kuin monen muun. Rytin kaltaisia on vain yksi miljoonasta, todisti Englannin pankin johtaja Foreign Officelle 1945 lähettämässään kirjeessä (Turtola 1994, 316). Kuvaavaa on, että puhuessaan päämajassa upseereille johtamisesta huhtikuussa 1942 Ryti toi esiin vastakkaisia ominaisuuksia, joita johtaja tarvitsee. ”Hänen tulee olla ...ystävällinen ja julma, yksinkertainen ja ovela, vartija ja ryöväri, tuhlaavainen ja ahne, antelias ja saita, rohkea ja varovainen” (Manninen & Rumpunen 2006, 181). Tämä on hyvä lähtökohta, kun koetetaan saada käsitystä Rytin identiteetistä ja sen kehityksestä.

Ammattiin, poliittisiin kantoihin ja uskontoon liittyviin valintoihin arvot vaikuttavat luultavasti paljon enemmän kuin ihmissuhteisiin. Näiden valintojen tarkastelun pohjaksi voi selostaa pientä

tutkimusta Rytin arvoista, johon minut innoitti Meinanderin artikkeli. Amerikkalaiset psykologit (Rubenzer & Faschingbauer 2004) käyttivät äsken mainitussa presidenttitutkimuksessa peräti 600 kysymyksen persoonallisuusmittaria. Minä tyydyin 70 arvon kyselyyn, jolla olemme omissa suomalaisissa tutkimuksissamme koonneet tietoa. Sitä on käytetty paljon kansainvälisessä tutkimuksessa, jossa 40 sen 70:sta arvosta on osoittautunut merkitykseltään suunnilleen samanlaisiksi eri maissa, kielissä ja kulttuureissa (Schwartz 1992). Loput 30 arvoa vaihtelevat kovastikin merkitykseltään. Lähetin tämän kyselyn kymmenkunnalle Suomen johtavalle historioitsijalle, joiden arvelin tutkineen Rytin toimintaa ja elämää alkuperäislähteiden nojalla, ja pyysin heitä valitsemaan luettelosta ainakin Rytille tärkeimmät ja vähiten tärkeät arvot.

Ajatuksena oli, että historioitsija, joka perehtyy Rytin kirjeenvaihtoon ja henkilökohtaisiin dokumentteihin, saa hänen arvoistaan paremman kuvan kuin valmiiksi tulkittuihin elämäkertoihin nojautuva sosiaalipsykologi. Kiinnostavaa on tietenkin myös katsoa, miten yhdenmukaisia historioitsijoiden arviot ovat ja missä ne poikkeavat toisistaan. Nämä historioitsijoiden Rytin ”puolesta” täyttämät arvokyselyt ovat yksi niistä neljästä aineistosta, johon esitykseni perustuu. Toinen ovat Rytin elämäkerrat (Suomi, 1989; Turtola 1994; Ryti-Erkinheimo 1998) ja päiväkirjat (Manninen & Rumpunen 2006), joista olen etsinyt Rytin valintoja ja niiden arvoperusteluja, kolmas aikalaisten ja myöhempien kirjoittajien hänestä esittämät arviot (esim. Jakobson, 1999; Linkomies 1970) ja neljäs hänen omat julkaistut puheensa (esim. Ryti 1932; 1941) sekä puheita koskevat analyysit (Hiltunen 2009; Portman 2014).

Vastausprosentti kyselyyni oli huomattavasti parempi kuin nykyisten Gallup-tutkimusten keskimääräinen 20–30. Kun jätetään pois ne, joita kirje ei tavoittanut ja yksi, joka ei kuulunut kohderyhmään, kyselyyn vastasi yli 60 % kirjeen tai sähköpostin vastaanottajista. Osmo Jussila ilmoitti, ettei hän ole tutustunut Rytin alkuperäislähteiden kautta, mutta lähetti valaisevan vapaamuotoisen vastauskirjeen. Kaikkiaan viisi historioitsijaa täytti arvokyselyn. Ohje oli väljä, pyysin merkitsemään 5-10 arvoa, jotka olisivat olleet Rytille tärkeimpiä ja muutaman vähiten tärkeän. Kaksi historioitsijaa vastasi myös perusteellisemmin, täyttämällä koko kyselyn kaikkien arvojen osalta. Tärkeiksi arvioitujen arvojen määrä vaihteli seitsemästä eteenpäin. Maksimaalinen yksimielisyys olisi siis voinut koskea seitsemää arvoa. Se, että kahdesta arvosta kaikki viisi vastaajaa olivat yksimielisiä, on tilastollisesti varsin epätodennäköistä. Seitsemänkymmenen arvon luettelosta valikoitui kaikkiaan kuusi, joita yli puolet Rytin-historioitsijoista piti Rytin tärkeinä arvoina. Niiden lisäksi kahdeksan arvoa sai enemmän kuin yhden maininnan tärkeiden arvojen joukkoon. Nämä 14 on esitetty taulukossa 1.

Taulukko 1

Historioitsijoiden arviot Rytin tärkeimmistä arvoista

(suluissa Schwartzin (1992) typologian arvotyyppi, johon arvo kuuluu; ks. alempana s.7-9)

100% yksimielisyys

Älykkyys (johdonmukaisuus, ajatteleminen) (SUOR)

Kansallinen turvallisuus (oman kansani suojeleminen vihollisilta) (TURV)

Enemmistö yksimielisiä

Vastuullisuus (luotettavuus) (HYV)

Sisäinen tasapaino (sopu itseni kanssa) (UN)

Viisautta (kypsä elämänymmärrys) (UN)

Yhteiskunnallinen järjestys (yhteiskunnan vakaus) (TURV)

40%

Ahkeruus (TYÖ)

Itsekuri (YHD)

Kunnianhimo (eteenpäin pyrkiminen) (SUOR)

Kyvykkyys (pätevyys, tehokkuus, aikaansaaminen) (SUOR)

Maltillisuus (PER)

Oman elämänsänsä hyväksyminen (PER)

Rohkeus (-)

Vapaus (ITS)

Kun puhutaan Rytin identiteetistä, älykkyys, josta historioitsijat ovat yksimielisiä, on varmaan ensimmäisiä maallikonkin mieleen tulevia luonnehdintoja. Arvot ohjaavat paitsi valintojamme, myös sitä miten toisia ihmisiä havaitsemme. Rytin arvio Britannian pääministeri Neville Chamberlainista kuvaa hyvin älykkyyttä Rytin keskeisenä arvona. Vuonna 1933 Ryti istui Chamberlainin vieressä kongressissa Lontoossa. Hän pani merkille, että asiallista oli vain se, mitä Chamberlain luki itselleen varta vasten kirjoitetuista puheista. Ryti kiteytti mielipiteensä: "kunnon mies mutta ei kovin älykäs poliitikko" (Suomi, 128). Rytin älyllisyys näkyy epäsuorasti myös hänen uudenvuodenpuheittensa monipolvisissa virkkeissä, jotka olivat pituudeltaan keskimäärin 22 sanaa, 8 sanaa eli melkein 60 % pitempiä kuin muiden presidenttien virkkeet keskimäärin (Hiltunen 2009, s. 160).

Kansallinen turvallisuus on luonnostaan presidentin virkaan, ehkä Suomen pankin pääjohtajankin rooliin kuuluva arvo, sen tärkeys ei kommentteja kaipaa.

Vastuuntunto katsottiin niin ikään miltei yksimielisesti Rytin kärkiarvoksi. Vastuuntunto on myös yksi niistä kuudesta ominaisuudesta, jotka Linkomies muistelmiensa seitsensivuisessa Rytin luonneanalyysissä liittää häneen. Vastuuntunto ja johdonmukaisuus yhdessä tuottivat tulokseksi

käyttäytymistä, jota Linkomies (s. 170) kuvaa näin: ”Hän ei koskaan yrittänyt vierittää vastuuta toisten niskoille. Jos jokin ratkaisu myöhemmin ei vastannutkaan odotuksia, ei Ryti milloinkaan koettanut selitellä, että hän itse asiassa olikin ollut eri mieltä.” Ryti itsekin arvioi selvästi muita ihmisiä tällä vastuuntunnon ja johdonmukaisuuden mittapuulla. Kun Mannerheim jälleen kerran uhkasi eroavansa kesäkuussa 1939, Ryti totesi tyyli: ”Mannerheim on vanhana ryssäläisenä kenraalina kopioinut sikäläiset tavat ja mahdollisia tulevia tappioita peläten haluaa jo etukäteen hankkia syntipukkeja” (Suomi, 164).

Rytin poliittinen ideologia

Arvoluettelon arvoista ahkeruus on niitä arvoja, jotka liittyvät paitsi suomalaiseen identiteettiin yleensä, myös maanviljelykseen, samoin kuin itsekuri. Nämä arvot voi nähdä huittislaisen talonpoikaisdynastian antamaksi arvoperinnöksi, jos haluaa, mutta yhtä hyvin ne voi ajatella arvoiksi, joita jokaisen korkealle tähtäävän ihmisen on otettava johtotähdikseen.

Arvojen sosiaalipsykologisessa tutkimuksessa edustaa suurta edistysaskelta Schwartzin (1992) typologia, joka järjestää neljäkymmentä arvoa kahden vastakkaisen ulottuvuuden mukaan kehämäiseksi kymmenen arvotyyppin järjestelmäksi (kuvio 1). Pystysuora ulottuvuus kuvaa oman edun tavoittelun ja yleishyödyllisen toiminnan vastakkaisuutta, vaakasuora säilyttämisen ja muutoksen vastakohtaa. Taulukossa 1 näkyvät arvotyyppien määritelmät ja kuhunkin tyyppiin kuuluvat arvot. On syytä korostaa, että tämän mallin pohjalta tehdyn tutkimuksen valossa ihmisten väliset erot arvojen tärkeydessä ovat pieniä, ja kaikilla ihmisillä on suunnilleen samanlaiset arvot – esimerkiksi hyväntahtoisuusarvot ovat kaikkialla tärkeimpiä. Mutta yhteiskunta, jossa kaikilla olisi täsmälleen samanlaiset arvot, olisi paitsi äärimmäisen ikävä, myös luultavasti elinkelvoton. Eri elämänalueilla tarvitaan arvoiltaan erilaisia yksilöitä. Arvomallin avulla ilmaistuna talouselämän toimijoille suoriutumisen- ja valta-arvot ovat tärkeämpiä kuin muille, tieteessä itsenäisyysarvot (utelaisuus mukaan luettuna), lääkäreille hyväntahtoisuusarvot jne. – Identiteetin kannalta tärkeä havainto on se, että ihminen voi hyvin silloin, kun hänen arvonsa ovat sopuissa hänen ympäristönsä arvojen kanssa. Florencia Sortheixin (2014) sosiaalipsykologian väitöskirja todistaa tämän väitteen todeksi kymmenissä eri maissa erilaisilla ihmisillä tehdyissä tutkimuksissa.

Risto Rytin arvot, historioitsijoiden arvioimina, sijoittuvat eri puolille arvokehää. Älykkyys on (Suomessa) suoriutumisarvo, vastuuntunto kaikkialla hyväntahtoisuusarvo, kansallinen turvallisuus säilyttämisarvo. Yhteiskunnan vakaus on myös säilyttämisarvo, samoin itsekuri. Kunnianhimo ja kyvykkyys ovat molemmat suoriutumisarvoja. Ahkeruus ja rohkeus ovat monimerkityksisiä arvoja, joita ei voi kuvata arvomallin avulla. Malliin kuulumattomista mittarimme arvotyypeistä työarvot (ahkeruus, järjestelmällisyys, täsmällisyys, pitkäjänteisyys) saivat yhtä paljon mainintoja kuin universalismi, 8. Henkisiä tai hengellisiä arvoja mainittiin kolme, ja rohkeus sai kaksi mainintaa. Viisaus ja sisäinen tasapaino kuuluvat universalismiarvoihin, jotka määritelmän mukaan liittyvät ”kaikkien ihmisten hyvinvoinnin ja luonnon ymmärtämiseen, arvostamiseen ja suojeluun”. Rytin tärkeimmät arvot olisivat siis turvallisuus, suoriutuminen, universalismi ja työarvot, jos historioitsijoiden mainintojen useutta käytettäisiin tärkeyden mittana. Universalismiarvot ovat tässä yhteydessä erityisen kiinnostavia kahdestakin syystä.

Taulukko 2. Arvot, niiden määritelmät ja Suomessa kuhunkin arvoon kuuluvat osiot (suluissa).

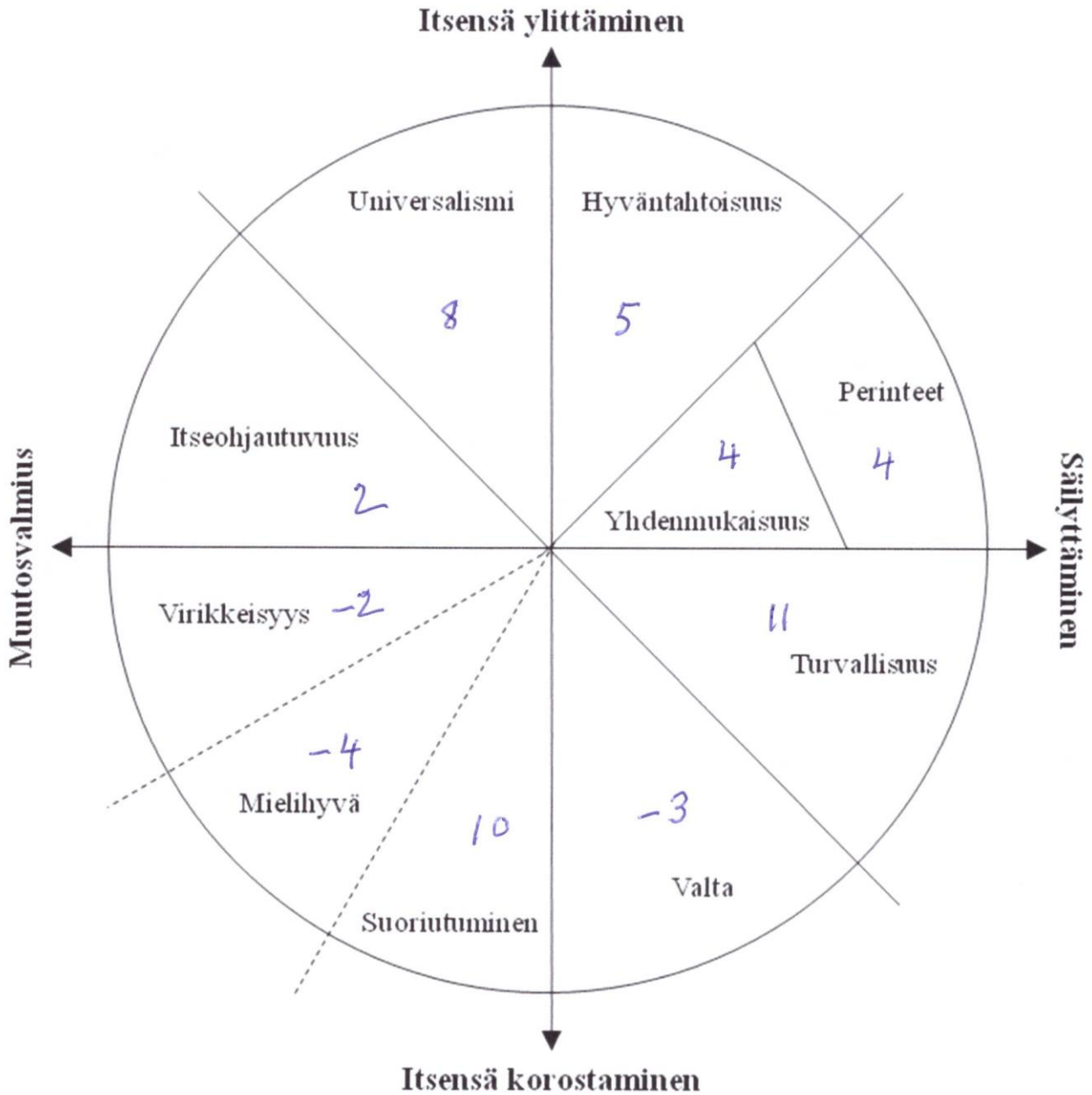
VALTA	yhteiskunnallinen asema ja arvostus, ihmisten ja resurssien hallitseminen (yhteiskunnallinen valta, varakkuus, arvovalta, julkisen kuvan säilyttäminen*)
SUORIUTUMINEN	henkilökohtainen menestys osoittamalla pätevyyttä sosiaalisten mittapuiden mukaan (kunnianhimo, vaikutusvalta, kyvykkyys, menestys, älykkyys*)
MIELIHYVÄ	omakohtainen mielihyvä ja aistinautinto (mielihyvä, elämästä nauttiminen)
VIRIKKEISYYS	jännitys, uutuus ja haasteet elämässä (jännittävä elämä, monipuolinen elämä, uskalaisuus)
ITSEOHJAUTUVUUS	itsenäinen ajattelu ja toimintojen valitseminen, luominen, tutkiminen (luovuus, vapaus, omien tavoitteiden valitseminen, uteliaisuus, riippumattomuus*, itsekunnioitus*)
UNIVERSALISMI	kaikkien ihmisten hyvinvoinnin ja luonnon ymmärtäminen, arvostaminen, suvaitseminen ja suojeleminen (tasa-arvo, maailmanrauha, yhteys luontoon, viisaus, luonnon ja taiteen kauneus, sosiaalinen oikeudenmukaisuus, laajakatseisuus, ympäristön suojeleminen, sisäinen tasapaino*)
HYVÄNTAHTOISUUS	sellaisten ihmisten hyvinvoinnin ylläpitäminen ja edistäminen, joiden kanssa ollaan usein henkilökohtaisessa kontaktissa (rehellisyys, avuliaisuus, vastuullisuus, uskollisuus, anteeksiantavaisuus, kypsä rakkaus*, tosi ystävyys*)
PERINTEET	kulttuuriperinteiden ja uskonnon välittämien tapojen ja aatteiden kunnioitus, niihin sitoutuminen ja niiden hyväksyminen (perinteiden kunnioitus, nöyryys, oman elämänosan hyväksyminen, kohtuullisuus, hartaus)
YHDENMUKAISUUS	sellaisten tekojen, taipumusten ja impulssien hillintä, jotka häiritsevät tai vahingoittavat toisia ja rikkovat sosiaalisia odotuksia tai normeja (tottelevaisuus, itsekuri, kohteliaisuus, vanhempien ja vanhojen ihmisten kunnioittaminen)
TURVALLISUUS	yhteiskunnan, suhteiden ja oma turvallisuus, sopusointu ja vakaus (yhteiskunnallinen järjestys, kansallinen turvallisuus, perheen turvallisuus, palvelusten vastavuoroisuus, puhtaus, terveys*, yhteenkuuluvuuden tunne*)

Schwartzin malliin kuulumaton suomalaisessa tutkimuksessa käytetty arvotyyppi:

TYÖ ahkeruus, täsmällisyys, tunnollisuus, järjestelmällisyys, pitkäjänteisyys, säästäväisyys

*) Merkitykseltään ei-universaali arvo.

Kuvio 1. Schwartzin malli arvojen rakenteesta ja historioitsijoiden arvioimat Rytin arvot siihen sijoitettuna (- -merkit kuvaavat historioitsijoiden Rytille vähiten tärkeiksi arvioimia arvoja)

Ensinnäkin kaikkialla nyky-Euroopassa universalismiarvot tulevat ihmiselle tärkeämmiksi iän mukana (Helkama & Sortheix, 2014). Toiseksi kaikista Euroopan maista universalismiarvojen kannatus on vahvinta Suomessa Euroopan yhteiskuntakyselyn (*European Social Survey*) mukaan. Suomalaiset siis kannattavat tasa-arvoa, maailmanrauhaa, yhteyttä luontoon, luonnon ja taiteen kauneutta, sosiaalista oikeudenmukaisuutta, suvaitsevaisuutta ja ympäristönsuojelua enemmän

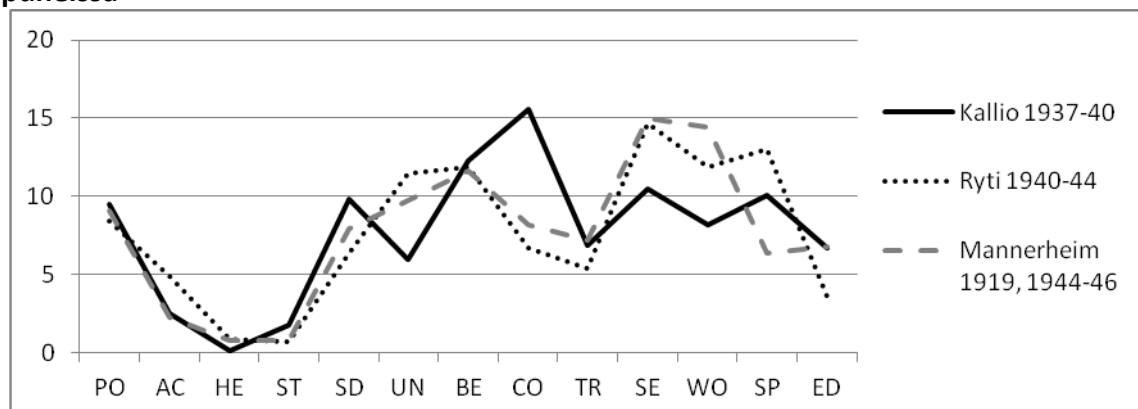
kuin muut Euroopan kansat. Nuo mainitut arvot ovat – viisauden ja sisäisen tasapainon ohella – universalismiarvoja.

Nykyinen johtajuuden psykologia on todennut, että hyvä johtaja on arvoiltaan prototyyppinen, edustava ryhmän jäsen (Haslam, Reicher, Platow, 2011). Kun me suomalaiset, Euroopan universalismin priimukset, valitsimme Risto Rytin suurimmaksi suomalaiseksi (Mannerheimin jälkeen), voi olettaa, että (ehkä jonkinlaisen ”martyyrilisen” ohella) tähän vaikutti se, että me näimme Rytin edustavan myös universalismiarvoja. Rytin puheiden erittely niissä esiintyvien arvojen suhteen antaakin jonkin verran tukea tällaiselle ajatukselle.

Puheet heijastavat luonnollisesti kulloistakin tilannetta vahvemmin kuin puhujansa persoonallisuutta. Hyvä puhuja sanoo, mitä tilanne vaatii. Mutta puheessa kuvastuvat myös sen laatijan arvot. Anneli Portman (2014) on eritellyt sosiaalipsykologian väitöskirjassaan kaikkien presidenttien puheita 1917-2000. Portmanin tuloksista näkyy (kuvio 2), että Rytin puheissa esiintyi selvästi enemmän universalismiarvoja (12%) kuin hänen edeltäjänsä Kallion (6%) ja hieman enemmän kuin hänen seuraajansa Mannerheimin (10%) puheissa. Universalismiarvojen osuus Rytin puheissa on kaksinkertainen verrattuna Kallion puheisiin.

Kuvio 2. Arvot Kallion, Rytin ja Mannerheimin puheissa

Presidenttien arvoprofiilit 1937-46, arvojen keskimääräinen prosenttiosuus kaikissa presidenttien puheissa

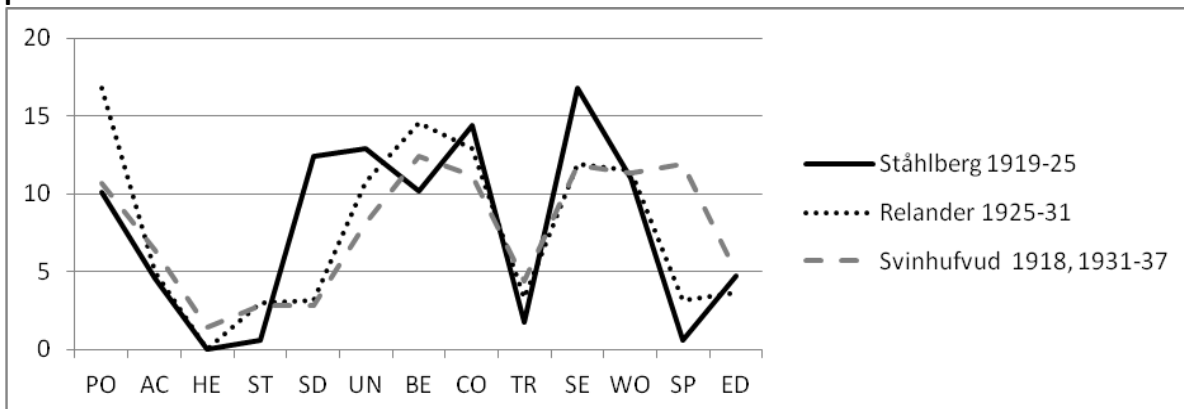

PO- valta, AC- suoriutuminen, HE-mielihyvä, ST-virikkeisyys, SD-itseohjautuvuus, UN-universalismi, BE-hyvántahtoisuus, CO-yhdenmukaisuus, TR-perinteet, SE-turvallisuus, WO-työ, SP-henkisyys, hengellisyys, ED-sivistys (Portman 2014,

Ryti oli jo ylioppilaana nuorsuomalainen ja pysyi edistyspuolueen jäsenenä 1930-luvulle saakka, toisin kuin toinen satakuntalainen, Linkomies, joka siirtyi kokoomukseen. Rytin voi sanoa omaksuneen jo nuoruudessaan nuorsuomalaisen poliittisen ideologian, johon kuului tasavaltalaisuus. Toisin kuin Paasikivi, Ryti äänesti tasavaltaisen valtiomuodon puolesta 1919. Hän myös äänesti toista edistyspuolueen jäsentä Ståhlbergiä saman vuoden presidentinvaalissa, ja katsoi että vastaehdokas Mannerheim edusti vaarallista seikkailupolitiikkaa (Suomi, 27). Portmanin väitöskirjasta käy myös ilmi (kuvio 3), että Ståhlbergin puheissa universalismiarvoja (13%) oli enemmän kuin Relanderin (7%) ja Svinhufvudin (11%).

Kuvio 3. Arvot Ståhlbergin, Relanderin ja Svinhufvudin puheissa

Presidenttien arvoprofiilit 1919-37, arvojen keskimääräinen prosenttiosuus kaikissa presidentin puheissa

Vuonna 1941 julkaistu Rytin puhekokoelma *Ratkaisun hetkiä* tarjoaa lisävalaistusta Rytin arvomaailmaan, sanoohan kustantaja esipuheessaan, että kirja ”on avain hänen persoonallisuutensa tuntemiseen”. Kun kirjaseen ensimmäisen puheen, pääministerin 8.12.1939 pitämän radiopuheen sisältöä erittelee arvomallimme mukaan, toteaa että yli puolet siinä mainituista arvoista on universalismiarvoja. ”Me taistelemme kaiken sen puolesta, mikä maailman tähänastisessa kulttuurikehityksessä on pysyvää ja arvokasta”, sanoi Ryti.

Rytin ammattiuran alkutaivalta liikejuristina ja Kordelinin ”varatoimitusjohtajana” ohjasivat epäilemättä taloudelliset suoriutumisarvot. Rytillä oli keskeinen asema Kordelinin kuolinpesän ja säätiön taloudellisten asioiden hoidossa ja suunnittelussa (Halila, s. 110). Kordelinin elämäkerran kirjoittaja Aimo Halila (s. 158) arvelee, että Ryti ja Allan Serlachius ohjasivat Kordelinin ajatuksia suuren kansallisen kulttuurirahaston perustamiseen, Alfred Nobelin mallin mukaan. Tässäkin ohjauksessa voi ounastella yleishyödyllisten universalismiarvojen vaikutusta.

Edistyspuolueen voi arvioida edustaneen universalismiarvoja suuremmissa määrin kuin muiden (mikä saattoi olla sen alamäen syykin). Rytin esiintymisissä näkyvät universalismiarvot, oikeudenmukaisuus ja tasapuolisuus hyvin selkeästi 1930-luvulla:

Jokaisen on alistuttava uhrauksiin, eikä heti, jos hänen oma harrastuspiirinsäkin joutuu valtion vaikeuksista kärsimään, syytettävä muita taantumuksellisuudesta, sivistysvihollisuudesta, hyökkäyksistä sen tai tämän kansanluokan tai elinkeinohaaran elinetoja vastaan, kylmistä viimoista jne. kuten tähän saakka usein on tapahtunut. Tyhjän kukkaron diktatuuri on ehdoton. Meidän on vain koetettava saada se **tasapuoliseksi ja oikeudenmukaiseksi**.

(Ryti, Risto: Maailmanpula ja sen synnyttämä pessimismi. Pääjohtaja Risto Rydin esitelmä Kansallisen Edistyspuolueen puoluekokouksessa; sit. Tiuhonen 2010, s. 11, lihavoitu lisätty).

Vuonna 1936 Ryti kirjoitti, että ”koska koko kansa joutui kärsimään lamasta, on nyt hyvinä vuosina hyödynkin tultava kaikkien osaksi” (Turtola, 160). Edistyspuolue lähti vuoden 1939 vaaleihin tunnuksella ”Varallisuutta kaikille!” (ibid.).

Valtiovarainministerin ja Suomen Pankin pääjohtajan tehtäviin, joissa Ryti 1920- ja 30-luvuilla toimi, kuului huolenpito Suomen taloudesta. Ryti oli tunnetusti talouspolitiikassaan silloin hallitsevan liberalistisen koulukunnan jäsen. Hänen johdollaan ammuttiin alas Yrjö Jahnssoinin

keynesiläiset ajatukset valtion elvytyspolitiikasta. Max Jakobson (1999, 139) katsoo, että Rytin ensisijaisena tavoitteena oli rakentaa luottamusta Suomeen kansainvälisillä rahamarkkinoilla. Ryti päätti maksaa myös Yhdysvalloilta 1920-luvulta saadut lainat takaisin, ja kun Suomi oli ainoa maa, joka maksoi velkansa, ”melko vaatimattomalla summalla saavutettiin hyöty, joka ei ole rahalla mitattavissa”, toteaa Jakobson (s. 140), joka jatkaa, että ”Rytin ankara linja kuvasti hänen älyllistä ja askeettista persoonallisuuttaan”. Suomesta tuli talouden mallimaa, jossa pula-aika jäi lyhyemmäksi kuin muualla Euroopassa, ja Rytin ”fanaattinen velanmaksu” teki Suomesta vuoteen 1939 mennessä käytännöllisesti katsoen velattoman. Risto Rytin elämäkerrat ovat täynnä lainauksia, joissa finanssimaailman huiput suitsuttavat ylistystä maailman parhaan keskuspankin johtajalle. Valokuvatkin sen kertovat: ainoa tunnettu kuva, jossa Ryti hymyilee ilmeisen onnellisena, on otettu Suomen pankissa. (kuva 81, Ryti-Erkinheimo, 329). Tulkitsen kuvan sanoman niin, että Ryti koki parhaiten toteuttavansa universalismiarvojaan Suomen pankin johtajana.

Ryti ja uskonto

Rytin arvoituksellisen persoonallisuuden arvoituksellisin puoli on hänen suhteensa uskontoon ja yliluonnolliseen. Ryti-Erkinheimo (1998, 245–246) kertoo, että täyttäessään Vapaamuurarijärjestön jäsenhakemuskavaketta vuonna 1923 Ryti vastasi kaikkiin kysymyksiin paitsi yhteen: ”Tunnustatteko Kaikkivaltiaan Jumalan?” Rytin vapaamuurarius, joka sai Lapuanliikkeen oikeistolaiset vieromaan häntä ja natsit pitämään häntä jopa marxilaisena, lienee parhaiten ymmärrettävissä sisäisen tasapainon ja henkisen kehityksen arvon kautta, jonka keskeisyydestä historioitsijoiden enemmistö oli kyselyssä yksimielisiä. Sen sijaan kyselyn tarkkaan, jokaisen arvob osalta, täyttäneet kaksi historioitsijaa eivät kumpikaan katsoneet uskonnollisia arvoja Rytille tärkeiksi.

Martti Turtola (s. 180–195) on selvittänyt Rytin suhdetta tuonpuoleiseen varmaankin niin perusteellisesti kuin sitä voi lähteiden perusteella selvittää. Hänen tulkintansa on mielestäni uskottava. Linkomieskään ei muistelmissaan katso Rytin uskoneen spiritualismiin.

Sen sijaan on selvä, että Ryti uskoi kohtaloon. Hän sanoi 30-luvulla kerran pienessä seurassa: ”Minun elämässäni kohtalo on ollut hallitseva. Jos se ei olisi ollut suojea, en istuisi nyt tässä” (Turtola, 187). Mommilassa olisi tietysti vuonna 1917 voinut kuolla Alfred Kordelinin lisäksi hänen lähin miehensä Risto Ryti.

Anneli Portmanin aineistosta (kuvio 2) näkyy, että Rytin presidenttiajan puheissa henkiset/hengelliset arvot esiintyivät taajaan. Tämä arvoluokka sisältää uskonnollisten arvojen lisäksi myös sellaisia henkisiä arvoja kuin elämän kunnioitus tai elämän mielekkyys. Kun lukee Rytin puheet vuosilta 1940 ja 1941, huomiota kiinnittää se, että vuoden 1940 kahdeksassa ensimmäisessä puheessa ei mainita hengellisiä arvoja lainkaan, henkisiä (”rohkea elämänsko”) kylläkin. Vasta eduskunnalle 21.12.1940 pidetyssä virkaanastujaispuheessa Ryti sanoo ryhtyvänsä tehtäväänsä ”luottaen Korkeimman johdatukseen”. Sankarivainajien muistolle toukokuussa 1941 pitämässään puheessa hän sanoo heidän liittyneen ”siihen hyvien voimien näkymättömään sotajoukkoon, joka meitä auttaa ja suojelee”. Ja jatkosodan alkaessa Ryti mainitsee kohtalon Herran. Linkomies toteaa muistelmissaan Rytin heittäytyneen kohtaloukseen varaan, kun jatkosota ei johtanutkaan toivottuun tulokseen.

Pääministeri ja presidentti

Elämäkertoista saa sen käsityksen, että Ryti ei halunnut presidentiksi eikä pääministeriksi, ei vuonna 1925, jolloin hän oli ehdokkaana, eikä 1939 - hänen keskuspankinjohtajan identiteettinsä oli vahvempi kuin politiikan johtajan. Muiden ihmisten luottamus Rytin taitoon ja kykyyn sen sijaan oli niin suuri, että he saivat hänet hänen velvollisuudentuntoonsa vedoten suostumaan – mikä sekin kertoo vastuuntunnosta Rytin keskeisenä arvona.

”Mie olen sellanen ukko jot työ että miul pärjää ykskää” sanoo Rokka Tuntemattomassa Sotilaassa. Ryti ja Linkomies – satakuntalaiset sattumoisin - olisivat voineet sanoa samaa itsestään, tietenkin satakuntalaisittain tai kirjakielellä. Linkomies (s. 153) totesikin ”ettei kukaan muu pääministeri olisi sen onnellisemmin voinut ohjata Suomen politiikkaa sinä ajanjaksona, jolloin minä olin hallituksen johdossa”. Sitä vastoin on vaikea kuvitella tuontapaista lausetta Rytin suuhun. Kun Ryti sanoi presidentin virkaanastujaispuheessaan, että hän tuntee oman rajoittuneisuutensa kansan ”ensimmäisen palvelijan tehtävään”, kyseessä ei ehkä ollut pelkkä vaatimattomuusnormin edellyttämä sanakäännö. Rokka halusi takaisin Kannakselle maanviljelyspuuhiin, Ryti takaisin Suomen Pankkiin rauhan töihin. Rytin ihanteena oli Rooman tasavallan aikainen maanviljelijä Cincinnatus, joka voitettuaan sotaretken diktaattorina palasi pellolleen kyntämään. Cincinnatuksesta hän kertoi lapsilleenkin (Ryti-Erkinheimo, 411). Linkomiehen vankila-aikoina kirjoittamissa kirjoissa taas mielenkiinnon kohteena on useimmiten puoli vuosituhatta Cincinnatuksen jälkeen koittanut keisariaika. Rytin identiteetin vaatimatonta puolta kuvaa myös hänen lähimmän, talous- ja pankkimiehistä koostuneen kuuden hengen ystäväpiirinsä itselleen antama itseironinen nimitys, Yksinkertaisten yhdistys.

Todistusaineisto viittaa siihen, että Rytillä vain suoriutumisarvot olivat tärkeitä, mutta häntä eivät motivoineet valta-arvot, jotka mallissamme ovat suoriutumisarvojen vieressä ja motivaation kannalta lähekkäisiä. (Arvokyselyyn perusteellisesti vastanneen kahden historioitsijan arviot tosin menevät tässä hieman ristiin.) Toisin kuin melkein kaikki muut sodan ajan johtomiehet - Mannerheim, Tanner, Paasikivi – Ryti ei kirjoittanut muistelmiaan eikä edes päivännyt muistiinpanojaan. Linkomies kertoo, ettei Rytissä ollut lainkaan turhamaisuutta, johtoasemassa olevilla useinkin esiintyvää piirrettä.

Yhdysvaltalaiset psykologit Anne Colby ja Bill Damon (1992) ovat tutkineet moraalisia esikuvia – henkilöitä, jotka toiset ovat nimenneet ihailemukseen ihmisiksi, sillä perusteella että he ovat toimineet omien ihanteidensa mukaan ja uhranneet oman etunsa moraalisten arvojen vuoksi. Rytissä oli monia samoja piirteitä kuin mitä Colby ja Damon havaitsivat tutkiessaan näitä toisten nimeämiä henkilöitä. Yksi oli se, että he eivät välittäneet riskeistä mutta eivät sanoneet olevansa rohkeita; heidän henkilökohtaiset ja moraaliset tavoitteensa olivat yhtä, niin etteivät he kokeneet uhrautuvansa päätöksissään. Tätä havainnollistaa hyvin se, mitä Linkomies (s. 170) kertoo Rytistä: ”Hänelle hänen oma henkilönsä ei merkinnyt mitään, merkitystä hänelle oli vain asioilla, ja jokaisen asian ratkaisemisen perusteena hänellä oli vain isänmaan paras. (...) Kerran keväällä 1944 hän sanoi minulle varmasti aivan vilpittömässä mielessä: ’Ei merkitse mitään, vaikka menettäisimme henkemme, kunhan Suomi säilyy.’

Rytin tavoin myös Colbyn ja Damonin tutkimilla henkilöillä oli kaikilla ylyksilöllisiä ihanteita, myös ei-uskonnollisilla: ”usko hyvän voimaan, kestävä toivo jostain itseä suuremmasta voimasta, henkilökohtaista etua laajempi merkitys omalle elämälle”. – Kun tätä tutkimuslinjaa on jatkettu,

on käynyt ilmi, että esikuvahenkilöt ovat useimmiten epäkäytännöllisiä arjen asioissa. Tässäkin Ryti, jonka peukalo oli perheenjäsenten todistuksen mukaan ”täysin keskellä kämmentä”, sopii hyvin heidän seuraansa.

Lopuksi

Jossittelu eli kontrafaktuaalinen pohdiskelu kuuluu ihmisluontoon. Kun aloitin jossittelemalla Risto Rytin älykkyydestänsä, voin myös lopettaa jossittelemalla. Olisiko jatkosota voitu välttää, jos joku toinen kuin Risto Ryti olisi ollut presidenttinä? Rytin strategia anglofiilina perustui ajatukseen, että Saksa lyö Neuvostoliiton ja länsivallat sitten Saksan. Vastaus riippuu tietenkin ratkaisevasti siitä, mitä uskomme tietävämmme Stalinin ja Hitlerin aikeista. Vastauskirjeessään arvokyselyyni Osmo Jussila pohti näitä kysymyksiä ja päätyi tulokseen, että jatkosotaa ei olisi voitu välttää – Stalin ei olisi antanut siihen mahdollisuutta ja todennäköisesti saksalaiset olisivat Lapista miehittäneet Suomen, jos se olisi yrittänyt olla puolueeton. Tämä lienee nykyään yleisesti hyväksytty ajatus. Joskus tilanteen voima on niin vahva, ettei yksilöllä ja hänen ominaisuuksillaan ole juuri mitään merkitystä, ei vaikka kyseessä olisi Risto Ryti. Mutta ei aina.

Toinen jossittelun aihe voisi olla se, olisiko Suomi nyt paremmassa tilassa, jos sitä viimeiset kaksikymmentä vuotta olisi johtanut Risto Ryti tai hänen kaltaisensa kylmäveriset ja itsenäisesti ajattelevat henkilöt. Osa Suomen eliitistä on seurannut tiukasti taloudellisen ja poliittisen uusliberalismin oppeja, jotka ovat olleet sille edullisia mutta joista monet yhteiskuntatieteilijät (esim. Allardt, 1997; Helkama, 2005) ovat varoitelleet. Nokian ja Suomen tieteen (ks Öqvist, 2014) alamäki ovat pantavissa uusliberalistisen, itsestä kilpailua yhteistyön kustannuksella korostavan dogmatismen tilille.

Risto Ryti sanoutui vuoden 1940 itsenäisyyspäivän puheessaan irti tuolloisesta liberalismista: “Liian lähellä on vielä se aika, jolloin keskinäisten taistelujemme voimalähteenä olivat edelliseltä vuosisadalta periytynyt itsekkyydenoppi, jonka tunnuslauseena oli: tavoittele aina omaa etuasi, siten parhaiten edistät yhteistäkin hyvää ja sen nostattama synkkä luokkavihan ja luokkataistelun oppi. Niiden vaikutus ei vielä ole täydelleen hävinnyt. Kaikista useimmille tämän päivän suomalaisille on selviö, että tällaiset opit nykyaikaisessa yhteiskunnassa on korvattava yhteiskuntasolidariteetin ja yhteisvastuun myönteisillä tunnuksilla, mutta yhä on olemassa joitakin surullisen hahmon ritareita, jotka jo näillä ruostuneilla aseilla edelleen haluavat käydä taistelua kuvittelemiaan tuulimyllyjä vastaan”. (6.12. 1940) (Ryti 1941, 53).

Kiitokset Osmo Jussilalle, Henrik Meinanderille, Jukka Tarkalle, Martti Turtolalle, Päiviö Tommilalle sekä yhdelle anonymiksi jääneelle historioitsijalle.

Viitteet

Allardt, Erik (1997). Yhteiskunnallisten teorioiden murros. Timo J. Hämäläinen (toim.) Murroksen aika (s. 221-240). Helsinki: WSOY

Colby, Anne & Damon, William (1992). Some do care: Contemporary lives of moral commitment. New York: Free Press.

Halila, Aimo (1974). Alfred Kordelin. Porvoo: WSOY.

Helkama, Klaus (2005). Huippuosaaajat ja kilpailukyky: HuPS vastaan PIP. *Yhteiskuntapolitiikka* 70(1), 77-81.

Helkama, Klaus (2009). *Moraalipsykologia*. Helsinki: Edita

Helkama, Klaus & Sortheix, Florencia (2014). Cultural differences in moral development. J. Wright (toim.) *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences*. New York: Elsevier (painossa).

Hiltunen, Tiina (2009). Kansa, työ ja sota: Risto Rytin uudenvuodenpuheet 1941 ja 1943. Pekka Hallberg, Tuomo Martikainen, Jaakko Nousiainen & Päivi Tiikkainen (toim.), *Presidentin valta. Hallitsijanvallan ja parlamentarismin välinen jännite Suomessa 1919-2009*, s. 160-162.

Jakobson, Max (1999). *Väkivallan vuodet. 20. vuosisadan tilinpäätös I*. Helsinki: Otava.

Manninen, Ohto & Rumpunen, Kauko (toim.) (2006). ”Käymme omaa erillistä sotaamme”. Risto Rytin päiväkirjat 1940-1944. Helsinki: Edita.

Meinander, Henrik (2013). Risto Ryti – luonne, konteksti ja sattuma. Seppo Tiihonen, Maritta Pohls & Juha Korppi-Tommola (toim.): *Presidentti johtaa: Suomalaisen valtiojohtamisen pitkä linja* (s. 125-144). Helsinki: Siltala..

Portman, Anneli (2014). *From might to mandate. Values in rulers' public speeches in Finland 1809-2000*. University of Helsinki, Department of Social Research.

Rubenzler, Steven J. & Faschingbauer, Thomas R. (2004). *Personality, character & leadership in the White House: Psychologists assess the presidents*. Washington DC: Potomac Books.

Ryti, Risto (1932). *Maailman finanssikriisi*. Teoks. *Maailmankriisi ja Amerikan Yhdysvaltain rahapolitiikka*, s. 7-31. Helsinki: Taloudellisen neuvottelukunnan julkaisuja no 21.

Ryti, Risto (1941). *Ratkaisun hetkiä. Tasavallan presidentti Risto Rytin puheita*. Helsinki: Otava.

Ryti-Erkinheimo, Hanna-Liisa (1998). *Gerda Rytin elämäkerta I*. Porvoo: WSOY.

Schacht, Hjalmar (1956). *Muistelmat (76 Jahre meines Lebens, 1953)*, suom. Eero Ahmavaara. Porvoo: WSOY (s.377)

Sortheix, Florencia (2014). *Values and well-being in context: An analysis of country and group influences*. University of Helsinki, Department of Social Research.

Suomi, Juhani (1989). *Kohtalona yksinäisyys. Risto Rytin tie Suomen politiikan johtoon*. Helsinki: Otava.

Tiihonen, Seppo (2010). *Risto Ryti valtiovarainministerinä*. Risto Ryti-seura <http://www.ristoryti.fi/doc/Risto-Ryti-valtiovarainministerina776.pdf>

Öqvist, Gunnar & Brenner Mats (2014). Fostering breakthrough research: A comparative study (www.kva.se)

Artikkeli on muokattu Huittisten Risto Rytin -seminaarissa 5.4.2014 pidetystä esityksestä.